

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1940

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ "ΜΕΝΩΝ",

Υ Π Ο

ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΡΒΕΛΑ

Ένα από τὰ πολλὰ ἀγαθὰ, πὸ χαιρόμαστε μελετώντας πλατωνικούς διαλόγους, εἶναι καὶ τὸ γερὸ λογικὸ γύμνασμα μὲ τὴν παρακολούθηση τῆς πορείας τῆς πλατωνικῆς σκέψης.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐδῶ περιορίζεται στὴν παρακολούθηση τῆς πλατωνικῆς σκέψης, καθὼς αὐτὴ ξετυλίγεται μέσα στὸ «Μένωνα». Τὸ θέμα, πὸ συζητεῖται στὸ διάλογό μας, εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο γίνονται οἱ ἄνθρωποι ἐνάρετοι. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ διδακτὸ τῆς ἀρετῆς, πὸ εἶναι μιὰ εἰδικὴ περίπτωση τοῦ θέματος τοῦ διαλόγου, προϋποθέτει, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, μερικὴ τουλάχιστον ἐξίσωση τῆς ἀρετῆς μὲ τὴ γνώση, γι' αὐτὸ συζητεῖται παράλληλα μὲ τὸ θέμα καὶ τὸ γνωστικὸ πρόβλημα — ὀρθὴ δόξα, ἐπιστήμη, διαλεκτικὴ.

Τὸ διάλογο μποροῦμε νὰ τὸν χωρίσωμε σὲ τέσσερες ἐνότητες. Στὴν πρώτη διεξάγεται συζήτηση γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς μεταξὺ τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ ὀπαδοῦ σοφιστικῆς Μένωνα. Ἀπὸ τὸν καθορισμὸ τῆς ἔννοιας τῆς ἀρετῆς, λέει ὁ Σωκράτης, θὰ ἐξαρτηθῆ καὶ ἡ λύση τοῦ προβλήματος τοῦ διαλόγου. Μία δεύτερη ἐνότητα ἀποτελεῖ ὁ μῦθος γιὰ τὴν ἀνάμνηση μαζί μὲ τὴν ἐπίδειξη διαλεκτικῆς διδασκαλίας, πὸ κάνει ὁ Σωκράτης. Τὸ μέρος τοῦτο ἔχει θεμελιακὴ σημασία γιὰ τὸ διάλογο, ἐπειδὴ δίνει λύση στὸ πρόβλημα, πὸ τὸν ἀπασχολεῖ. Τὴν τρίτη ἐνότητα ἀποτελεῖ ἡ συζήτηση τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν τέταρτη γενικὰ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο γίνονται οἱ ἄνθρωποι ἐνάρετοι.

Ἐνότητα 1η. Καὶ τώρα ἄς ἴδουμε ἀναλυτικώτερα τὴν πρώτη ἐνότητα. Σ' αὐτὴν ὁ Μένων δίνει τρεῖς ὀρισμοὺς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς ἀναιροῦνται ἀπὸ τὸ Σωκράτη, γιὰτὶ κατακοιματιάζουν τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς, κάνουν ἀπὸ ἓνα πολλὰ, καθὼς λέει ὁ Πλάτων. Ἄς παρακολουθήσουμε τὴ συλλογιστικὴ σειρά τοῦ πρώτου ὀρισμοῦ τῆς ἀρετῆς τοῦ Μένωνα.

Ἄρετὴ γιὰ τὸν ἄνδρα, λέει ὁ Μένων, θεωρεῖται νὰ εἶναι καλὸς πο-

λιτικός και να κάνει καλό στους φίλους και κακό στους εχθρούς· για τη γυναίκα να είναι καλή νοικοκυρά και να υπακούη τον άνδρα της. Το ίδιο μπορούμε να πούμε, πώς άλλη αρετή έχει το κορίτσι, άλλη το αγόρι, ο δούλος κι' ο ελεύθερος. Για κάθε ηλικία, φύλο και τάξη ανθρώπων υπάρχει και ξεχωριστή αρετή. Έτσι ο Μένων, με τον πρώτο του ορισμό μας ρίχνει στο πέλαγος της σοφιστικής σχετικότητας, δεν δίνει ορισμό αρετής, αλλά περιπτώσεις έναρέτων ανθρώπων. Το λογικό αυτό σφάλμα ο Σωκράτης το κάνει συνειδητό μ' ένα απλό παράδειγμα. 'Υπάρχουν λογίων λογίων μέλισσες, όμως όλες έχουν κάτι κοινό, που μας αναγκάζει να τις ταξινομούμε στην ίδια οικογένεια, γι' αυτό, όταν μας ζητηθή ορισμός της μέλισσας, θα προσέξουμε τα κοινά ουσιώδη γνωρίσματα, που έχουν οι μέλισσες και όχι τις μικροδιαφορές τους. Το ίδιο συμβαίνει και με την αρετή. Δεν μπορούμε λοιπόν να μιλάμε για πολλές αρετές στους διάφορους ανθρώπους, όταν μας ζητούν ορισμό αρετής. Έπειτα, λέει ο Σωκράτης, όταν μιλούμε για υγεία, για δύναμη, για ανάστημα, εννοούμε το ίδιο πράγμα για τον άνδρα και για τη γυναίκα. Δεν πρέπει να συμβαίνει το ίδιο και με την αρετή; 'Όχι, απαντάται ο Μένων, γιατί η αρετή δε φαίνεται να είναι το ίδιο με την υγεία, το ανάστημα κ.λ.π. 'Ο Σωκράτης όμως, κάνοντας τον ακόλουθο συλλογισμό, φέρνει το Μένωνα εκεί που θέλει.

'Αρετή στον άνδρα είναι να διοική καλά το κράτος, στη γυναίκα πάλι να διοική καλά το νοικοκυριό. 'Η καλή διοίκηση όμως οποιουδήποτε πράγματος προϋποθέτει πάντα γνώση, δικαιοσύνη κ.λ.π. 'Ειστε, συμπεραίνει ο Σωκράτης, ο άνδρας και η γυναίκα, ο γέρος και το παιδί, χρειάζονται το ίδιο πράγμα για να είναι έναρέτοι. 'Η αρετή λοιπόν είναι μια για όλους τους ανθρώπους.

'Ο Μένων ύστερα απ' την ανάρεση του παραπάνω ορισμού της αρετής δίνει και δεύτερο. 'Αρετή είναι ή ικανότητα να εξουσιάζη κανείς τους ανθρώπους. 'Ο Σωκράτης με μιάν ερώτηση ανατρέπει εύκολα κι' αυτό τον ορισμό του Μένωνος. 'Αρετή του παιδιού και του δούλου, έρωτα, είναι να εξουσιάζουν; 'Όχι βέβαια. Κι' έπειτα πάλι θα προσθέσωμε, πώς πρέπει να εξουσιάζη κανείς με δικαιοσύνη. 'Η δικαιοσύνη όμως δεν είναι δλόκληρη ή αρετή, αλλά ένα μέρος της έννοιας της αρετής, γιατί υπάρχουν κι' άλλα μέρη της, όπως ή ανδρεία, ή σωφροσύνη, ή σοφία κ.λ.π. Και μ' αυτόν λοιπόν τον ορισμό συμβαίνει ε,τι και με τον προηγούμενο. Μας δίνεται «σμηνος» αρετές και όχι ορισμός αρετής. 'Ο Σωκράτης δίνει τώρα στο Μένωνα και πάλι παραδείγματα σωστού ορισμού και λαθεμένου. Πρώτο παράδειγμα: 'Ο ορισμός είναι δλότελα λαθεμένος, όταν δεν περιλαμβάνη δλη την έννοια του πράγματος, που όρίζομε, όπως οί ακόλουθοι: σχήμα είναι ή στρογγυλότητα, χρώμα είναι το άσπρο. Είναι δλοφάνερο, πώς ή στρογγυλότητα είναι ένα από τὰ πολλά σχήματα και το άσπρο ένα από τὰ πολλά χρώματα. Δεύτερο παράδειγμα: Λαθεμένος είναι και κείνος ο ορισμός, που όρίζει το άγνωστο με κάτι, που τυχαίνει να είναι άγνωστο στο συζητητή. Με τον ορισμό, που δίνει ο Σω-

κράτης—σχῆμα είναι τὸ μόνο ἀπὸ τὰ ὄντα, ποὺ πάντα τὸ παρακολουθεῖ τὸ χρῶμα —, δὲν πέφτει βέβαια σ' αὐτὸ τὸ σφάλμα· ὁμοίως ὁ συζητητής του εἶναι ἐριστικός, γι' αὐτὸ καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ λέγοντας, πῶς ἐνδέχεται, νὰ μὴν ξέρη κανεὶς, τί εἶναι χρῶμα. Τρίτο παράδειγμα: Ὁ Σωκράτης τώρα δίνει ἕνα ὀρισμὸ διαλεκτικώτερο τοῦ προηγουμένου, γιατί ὄχι μόνο εἶναι σωστός, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα του εἶναι γνωστὰ στὸ συζητητή. Ὁ Σωκράτης βεβαιώνεται πρῶτα, ὅτι ὁ Μένων ξέρει, τί εἶναι ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐνὸς πράγματος, τὸ πέρας, τί εἶναι σῶμα ἐπίπεδο καὶ στερεὸ καὶ ἔπειτα προβαίνει στὸν ὀρισμὸ τοῦ σχήματος. Σχῆμα εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ στερεοῦ. Τέταρτο παράδειγμα: Αὐτὴ τὴ φορά ὁ ὀρισμὸς γίνεται σύμφωνα μὲ τὴν ἐξήγηση τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων τοῦ Ἐμπεδοκλή. Κατὰ τὴ θεωρία αὐτὴ ὀρισμένα σῶματα ἔχουν πόρους καὶ ἄλλα τὴν ιδιότητα τῆς ἀπορροῆς ἢ τῆς ἐκπομπῆς. Μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀπορροῶν στοὺς κατάλληλους πόρους ἔχομε αἴσθησι. Ὁ ὀρισμὸς εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Χρῶμα εἶναι ἀπορροή τῶν σχημάτων, ποὺ προσαρμόζεται στὸν πόρο τῆς δράσεως καὶ γίνεται αἰσθητή. Ὁ ὀρισμὸς τοῦτος φέρνει τὸ Μένωνα σὲ γνώριμα νερά, ἐπειδὴ αὐτὴ τὴ θεωρία τὴν παραδέχονταν καὶ οἱ σοφιστές, γι' αὐτὸ καὶ σπεύδει νὰ ὁμολογήσῃ, πῶς τοῦ ἀρέσει πολὺ καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸ ὀρισμὸ τοῦ σχήματος. Ὁ Σωκράτης δὲν συμφωνεῖ σ' αὐτὸ μὲ τὸ Μένωνα λέγοντάς του, πῶς κι' αὐτὸς θὰ παραδεχθῇ, πῶς εἶναι καλύτερος ὁ προηγούμενος ὀρισμὸς, ὅταν μείνη στὴν Ἀθήνα καὶ μυηθῇ στὰ μυστήρια. Ὁ λόγος τῆς μὴ συμφωνίας φαίνεται, πῶς εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ χρώματος δὲν ἐκπληρώνει τὸ πρῶτο στοιχεῖο τοῦ διαλεκτικοῦ ὀρισμοῦ, γιατί δὲν εἶναι σωστός, ἀφοῦ στηρίζεται σὲ μιὰ ἐξήγηση τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων ἐλάχιστα ἱκανοποιητικὴ γιὰ τὸν Πλάτωνα. Κι' ἔπειτα ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς ἐνώνει τὴν τύχη του μὲ μιὰ θεωρία κι' ἔτσι τὸ κῦρος του εἶναι ἀναγκαστικὰ περιορισμένο στὸν κύκλο ἐκείνων, ποὺ τὴν πρεσβεύουν.

Ὁ Μένων τώρα ὑποχρεώνεται νὰ δώσῃ καὶ πάλι ὀρισμὸ ἀρετῆς σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω ὑποδείξεις ὀρθοῦ ὀρισμοῦ. Ἔτσι ἔχομε καὶ τρίτη προσπάθεια τοῦ Μένωνος νὰ ὀρίσῃ τὴν ἀρετὴ.

Ἀρετὴ εἶναι νὰ ποθῆς τὸ καλὸ καὶ νὰ μπόρῃς νὰ τ' ἀποχτᾶς. Ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ Μένωνος μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο. Γιὰ νὰναὶ κριτήριο ἀρετῆς ἢ ἐπιθυμία τοῦ καλοῦ, θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ νὰ ἐπιθυμοῦν τὸ κακὸ, λέει ὁ Σωκράτης. Ναι, ἀπαντᾷ ὁ Μένων ὑπάρχουν τέτοιοι. Σωκράτης. Ἐπιθυμοῦν τὸ κακὸ ἐπειδὴ τὸ νομίζουν καλὸ ἢ σὰν κακὸ τὸ ἐπιθυμοῦν; Μένων. Καὶ τὰ δύο συμβαίνουν. Σωκράτης. Ἐκεῖνοι, ποὺ ποθοῦν τὸ κακὸ, πιστεύουν, πῶς αὐτὸ ὠφελεῖ ἢ πῶς βλάπτει; Μένων. Ἄλλοι νομίζουν, πῶς ὠφελεῖ, καὶ ἄλλοι πάλι, πῶς βλάπτει. Σωκράτης. Ὅσοι νομίζουν, πῶς τὸ κακὸ ὠφελεῖ, εἶναι σὰν νὰ ποθοῦν τὸ καλὸ. Τώρα ὅσοι ποθοῦν τὸ κακὸ καὶ ξέρουν πῶς αὐτὸ βλάπτει, ὅταν βλα-

φθοῦν γίνονται δυστυχησμένοι· ὑπάρχει ὁμῶς κανείς, πού νά θέλῃ νάβῃ δυστυχησμένος; "Οχι βέβαια. Δέν εἶναι λοιπόν δυνατόν νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού νά ποθοῦν τὸ κακό, ὅταν ξέρουν τίς συνέπειές του. "Ολοι ἐπιθυμοῦν τὸ καλό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἐπιθυμία τοῦ καλοῦ δέν μπορεῖ νά λογαριασθῇ γιὰ κριτήριο ἀρετῆς, ἀφοῦ ὅλοι τὴν ἔχουν στὸν ἴδιο βαθμό.

Συνεχίζοντας ὁ Σωκράτης προβαίνει στὴν ἀναίρεση καὶ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ παραπάνω ὀρισμοῦ τοῦ Μένωνος. Ἄρετῆ εἶναι καὶ ἡ ἱκανότητα ν' ἀποχτᾶς τὸ καλό, παραδέχεται ὁ Μένων. Δέν εἶναι δυνατόν, λέει ὁ Σωκράτης, νά εἶσαι ἐνάρετος κάθε φορά, πού ἀποχτᾶς τὸ καλό. Ἐνάρετος εἶσαι, ὅταν τὸ ἀποχτᾶς μὲ δικαιοσύνη, φρόνηση, ἀγνότητα, κ.λ.π. Ἄκόμα κι' ὅταν ἀποφεύγῃς ν' ἀποχτήσῃς τὸ καλό, γιὰ νά μὴ κάνῃς ἀδικία, καὶ τότε εἶσαι ἐνάρετος. "Ὡστε δέν εἶναι κριτήρια ἀρετῆς οὔτε ἡ ἀπόκτηση τοῦ καλοῦ, ὅπως δέν εἶναι οὔτε ἡ ἐπιθυμία του. Ἐνάρετος, λέει ὁ Σωκράτης, εἶσαι μόνο, ὅταν κάθε πράξη σου συνοδεύεται ἀπὸ δικαιοσύνη, σωφροσύνη καὶ λοιπὰ μόρια ἀρετῆς. Κι' αὐτὸς λοιπόν ὁ ὀρισμὸς ὁ τρίτος, πού δίνει ὁ Μένων, κοιμιματιάζει τὴν ἐννοια τῆς ἀρετῆς καὶ καταλήγει σὲ φαῦλο κύκλο, ἀφοῦ προσπαθεῖ νά ὀρίσῃ τὴν ἀρετὴ «διὰ τῶν ἔτι ζητουμένων καὶ μῆπω ὡμολογημένων».

Ἐνότητα 2η. Ὁ Μένων βλέπει γιὰ τρίτη πιά φορά νά ναυαγῇ ἢ προσπάθειά του νά ὀρίσῃ τὴν ἀρετὴ πάνω στὸν ἴδιο σκόπελο. Ἔστερα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποτυχία γητεμένος καὶ μουδιασμένος ἀπ' τὴν ἡλασσινὴ νάρκη, ὅπως ὀνομάζει τὸ Σωκράτη, ὁμολογεῖ ἄγνοια. (1) Σωκράτης καὶ σ' ἄλλα πλατωνικὰ ἔργα βλέπομε νά ὀνομάζεται γόης, μάγος, φαρμακευτής. Ἐδῶ ὀνομάζεται «νάρκη θαλαττία». (2) Ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ εἶναι τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Πλάτων προσπαθεῖ νά ἐκφράσῃ τὸ γεγονός, πού ὁ ἴδιος ἔζησε, τὴ μορφὴ τοῦ μεγάλου του δασκάλου.

Νά γίνῃ συνειδητὴ στὸ συζητητὴ ἡ ἄγνοιά του, εἶναι τὸ πρῶτο βῆμα τῆς διαλεκτικῆς, τὸ πρῶτο τῆς θετικῆς ἀποτελέσματα. Αὐτὴ ἡ στιγμὴ στὴ διαλεκτικὴ συζήτηση εἶναι τυπικὴ καὶ τὴν βρίσκομε στὸς περισσότερους πλατωνικοὺς διαλόγους. (3) συζητητῆς, τίς πῶς πολλές φορές νέος, ἀπαντᾷ στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν εὐκολία καὶ τὸ ἄβρως πρῶτόπειρου, ἐνῶ ἀργότερα, μπλεγμένος στὰ δίχτυα τῆς διαλεκτικῆς, ἀναγκάζεται νά ὁμολογήσῃ ἄγνοια. Σκοπὸς ὁμῶς τῆς διαλεκτικῆς δέν εἶναι ν' ἀφήσῃ σ' αὐτὴ τὴ θέση τὸ συζητητὴ ἀποθαρρημένο. Γι' αὐτὸ ἐδῶ ἀμέσως ὁ Σωκράτης ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ αὐτὸς «συμπένεται» καὶ εἶναι ναρκωμένος. Αὐτὴ ἡ κίνηση δέν προέρχεται ἀπὸ εὐγένεια ἀκατανόητη καὶ μετέωρη, ἀλλὰ ἔχει τὸ χαρακτηριστὴ ἀνάγκης. Ὁ Σωκράτης δίνει χέρι στὸ Μένωνα, γιατί δέν καίγεται ἀπὸ πόθο νά νικήσῃ ἀντίπαλο, ἀλλὰ νά δημιουργήσῃ σύντροφο ἄδολο καὶ ἱκανὸ στὴ ζήτηση τῆς ἀλήθειας. Μ' ἔλη ὁμῶς τὴ βοήθεια, πού δίνει ὁ Σωκράτης, ὁ συζητητῆς δέν βρίσκει ἰσορροπία καὶ πέφτει ἀπὸ τὸ ἀπλοϊκὸ ἄβρως, πού εἶχε, στὴν ἄλλη ἀκρὴ, στὸ ἰσχυρισμὸ. Ἐνῶ ὁ Σωκράτης τοῦ προτείνει νά ξαναρχίσουν τίς προσπάθειες τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀρετῆς, αὐτὸς λέει, πῶς δέν ὠφελεῖ νά

ζητήσης αυτό, που δεν ξέρεις, γιατί, αφού δεν το ξέρεις, δε θα μπορήσ να ἔχης ἕνα τέρμα, πρὸς τὸ ὁποῖο νὰ τείνουν οἱ ἔρευνές σου, κι' ἔπειτα, κι' ἂν τὸ βρῆς αὐτό, δε θάσαι βέβαιος, πῶς εἶναι αὐτό, πού ζητᾶς, τῆ στιγμῆ πού δεν το ξέρεις.

Ἔτσι ὁ Μένων φέρνει στή μέση τὸ σκεπτικὸ ἐπιχείρημα, πού, ἐνῶ ἔχει προηγηθῆ ἕνας καλοδεμένος συλλογισμὸς, ἔχει τὴν ἀξίωση ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀξία τῆς γνώσης. Στὴν ἐριστικὴ αὐτὴ διάθεση τοῦ Μένωνος, πού ἀποστράγγιζει πέρα γιὰ πέρα τὸ λόγο ἀπὸ σημασία, ὁ Πλάτων ἀπαντᾷ μ' ἕνα μῦθο. Ὁ μῦθος τοῦτος πετυχαίνει ὅ,τι ἀπαιτοῦσε ἡ στιγμῆ, γιατί, ἐνῶ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὰ βέλη τῆς σκεπτικῆς διάθεσης τοῦ Μένωνος, ἀφοῦ βρισκόμαστε στὴ ξένοιαστη ἀπὸ ἀμφιβολίες μυθικὴ σφαῖρα, ταυτόχρονα μὲ τὸ περιεχόμενό του στεργιάζει τὴν ἀξία τοῦ λόγου. Καὶ ἀφοῦ εἶπαμε γιὰ τὸ τί ἀπαιτοῦσε ἡ στιγμῆ, ἄς ποῦμε τώρα γιὰ τὴ θέση τοῦ μῦθου σχετικὰ μ' ὄλο τὸ διάλογο. Ὁ μῦθος τοῦτος, πού φαίνεται, πῶς εἶναι ἕνα ἀπλὸ ἐπεισόδιο, ἔχει θεμελιακὴ σημασία γιὰ τὸ διάλογο, γιατί, καθὼς θὰ φανῆ, ἀπ' ὅσα θὰκολουθήσουν, μ' αὐτὸν βρίσκει τὴν εὐκαιρία ὁ Πλάτων καὶ προλειάζει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν διαλεκτικὴ συζήτηση, πού ἀκολουθεῖ, τῆ σχετικῆ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ διαλόγου. Τὸ μῦθο τοῦτον τὸν παίρνει ὁ Πλάτων ἀπὸ τὴν πυθαγόρεια παράδοση καὶ εἶναι ὁ γνωστὸς γιὰ τὴν μετεμψύχωση μῦθος. Ἡ ψυχὴ, λέει, εἶναι ἀθάνατη· πεθαίνει, ἀλλὰ δεν καταστρέφεται ποτέ, ἀλλὰ ξανάρχεται, ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρονικὸ διάστημα, καὶ πάλι στὴ ζωὴ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, συμπεραίνει ὁ Σωκράτης συνεχίζοντας τὸν παραπάνω μῦθο, ὕστερα ἀπὸ τίς τόσες γεννήσεις καὶ τοὺς θανάτους δεν ὑπάρχει τίποτα, πού νὰ μὴν τὸ ἔμαθε. Ὡστε αὐτό, πού λέμε μάθηση στὴ ζωὴ, εἶναι ἀνάμνηση πραγμάτων, πού κάποτε ἔμαθε ἡ ψυχὴ. Ἐπειτα στὴ ζωὴ ἄρκει νὰ θυμηθῆς τὴ μάθηση καὶ ὕστερα σιγά-σιγά, ἀψηφώντας τοὺς κόπους, μπερεῖς νὰ θυμηθῆς ὅλα τὰ πράγματα. Ὁ καθένας λοιπὸν, λέει ὁ Πλάτων στὸ Μένωνα, μπορεῖ νὰ μάθῃ αὐτό, πού δεν ξέρει, γιατί ὅλα τὰ ἔχει μέσα του. Τὸ νόημα, πού μὲ τόση τέχνη σκεπάζει ὁ μῦθος αὐτός, εἶναι ἡ βαθειὰ πίστη τοῦ Πλάτωνα στὴ μεγάλη συμβολὴ τῆς διαλεκτικῆς γιὰ τὴ μάθηση ἢ καλλίτερα ἡ βαθειὰ του πίστη στὸ διαλεκτικὸ ἀντίκρουσμα τῆς μάθησης: «... οὐδὲν κωλύει ἐν μόνον ἀναμνησθέντα, ὃ δὴ μάθησιν καλοῦσιν ἄνθρωποι, τᾶλλα πάντα αὐτὸν ἀνευρεῖν, εἴαν τις ἀνδρεῖος ἦ καὶ μὴ ἀποκάμῃ ζητῶν» (81 Δ). Ἀνάμνηση εἶναι ὁ διαλεκτικὸς τρόπος μάθησης καὶ ἔρευνας. «Τὸ γὰρ ζητεῖν ἄρα καὶ τὸ μανθάνειν ἀνάμνησις ὅλον ἐστίν» (81, Δ). Ἀλλὰ τί εἶναι ἐκεῖνο, πού ἀναγκάζει τὸν Πλάτωνα νὰ ἐξισώσῃ τὴ μάθηση μὲ τὴν ἀνάμνηση, τί εἶναι διαλεκτικὸς τρόπος μάθησης; Ἀνάμνηση σημαίνει ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τοῦ διδασκομένου κατὰ τὴν ὥρα τῆς μάθησης, πράγμα, πού τὸ πετυχαίνει ἡ διαλεκτικὴ μὲ τὴν συνεχῆ ἐρωταπόκριση. Ἡ ἐνεργητικὴ πάλι στάση τῆς ψυχῆς ἐκδηλώνεται μὲ τὴν κατάφαση ἢ ἄρνηση, πού ἐπίμονα ζητάει ὁ διαλεκτικὸς. Ἡ κατάφαση ὅμως καὶ ἡ ἄρνηση προϋποθέτει, ὅτι ἔγινε κάποια κρίση, δηλ. κάποιο ξεδιάλεγμα ὄχι μὲ τυχαῖες

γνώμες. Αυτό λοιπόν το ξεδιάλεγμα είναι εκείνο, που κάνει τον Πλάτωνα να δίνει στη μάθηση το χαρακτηρισμό της ανάμνησης. Την παραπάνω εξήγηση στην ανάμνηση την επικυρώνει και η επίδειξη της διδασκαλίας επάνω σ' ένα δούλο, που έρχεται ύστερα από το μύθο «φύλαττε δέ, αν που εύρης με διδάσκοντα και διεξιόντα αὐτῆ, ἀλλὰ μὴ τὰς τούτου δόξας ἀνερωτῶντα» (84, A). Σ' αυτήν την επίδειξη της διδασκαλίας ο Πλάτων κάνει ἀνάλυση του μύθου με σκοπό να δείξει στο Μένωνα, πώς μάθηση σημαίνει ἀνάμνηση, γι' αυτό κι' ένας δούλος είναι οὐ θέση να μάθῃ κάτι, που δὲν ξέρει. Και τώρα ἄς πάρουμε τὴ σειρά τῶν συλλογισμῶν τοῦ μέρους αὐτοῦ. Ὁ Σωκράτης καλεῖ ἕνα δούλο τοῦ Μένωνα, και ἀρχίζει νὰ τοῦ διδάσκῃ ἕνα γεωμετρικὸ θεώρημα. Πρῶτα - πρῶτα καθορίζονται μερικὲς προκαταρκτικὲς γνώσεις ἀναγκαῖες γιὰ τὴ διδασκαλία, δηλ. τι εἶναι τετράγωνο και μερικὲς ιδιότητές του.

Ἐπειτα ὁ Σωκράτης δίνει ἕνα παράδειγμα και καταστρίβει τὸ θεώρημα. Ἄν ἡ μιὰ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου, λέει ὁ Σωκράτης, εἶχε δύο πόδες και ἡ ἄλλη ἕνα, τὸ τετράγωνο ἴα εἶχε δύο πόδες· ἂν ἕμισ και ἡ ἄλλη του πλευρὰ ἔχῃ δύο πόδες, τὸ ἔλο τετράγωνο ἴα πρέπει νᾶχῃ ἑμβαδὸν τέσσερες πόδες. Πόσους πόδες τώρα ἴαχῃ ἕνα τετράγωνο διπλάσιο ἀπ' αὐτό; Ἐὐὸ διπλάσιο αὐτὸ τετράγωνο ἴα ἔχῃ ἑμβαδὸν διπλάσιους πόδες, ἀπαντᾷ σιωπᾶ ὁ δούλος, δηλ. ἴα ἔχῃ τέσσερες πόδες. Σωκράτης. Πόσους πόδες ἴα ἔχῃ ἡ μιὰ του πλευρὰ; Δούλος: Διπλάσιους, δηλ. τέσσερες. (1) δούλος αὐτῆ τῆ στιγμῆ νομίζει, ὅτι ξέρει, ἐνῶ πραγματικᾶ δὲν συμβαίνει αὐτό. (2) Σωκράτης κάνει τὸν Μένωνα νὰ τὸ προσέξῃ αὐτὸ λέγοντάς του, πὼς τὴν παραπάνω λαθεμένη ἀπάντηση τοῦ δούλου ἴα τὴν ἀναιρέσῃ με ἀπόλυτη τῆ συγκατάθεση τοῦ τελευταίου. Με τὸ σκοπὸ αὐτὸν ὁ Σωκράτης χαράζει ἕνα τετράγωνο με διπλάσιες πλευρές ἀπὸ τίς πλευρές τοῦ τετραγώνου τῶν τεσσάρων ποδῶν και βλέπει ὁ δούλος, πὼς τὸ τετράγωνο αὐτὸ περικλείει τέσσαρα τετράγωνα τῶν τεσσάρων ποδῶν και ὅχι δύο, ὅπως ἔπρεπε, γιὰτὶ 4×4 μᾶς δίνουν ἑμβαδὸν δεκάξῃ. Ἐστερα ἀπ' αὐτὸ ὁ δούλος πείθεται, πὼς, ὅταν διπλασιάζομε τίς πλευρές ἑνὸς τετραγώνου, τοῦτο δὲν διπλασιάζεται, ἀλλὰ τετραπλασιάζεται. Τώρα ὁ Σωκράτης και ὁ δούλος ξαναρχίζουν τίς προσπάθειες, γιὰ νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα. Σωκράτης. Τετράγωνο με ἑμβαδὸν ὅχι πόδες εἶναι διπλάσιο ἀπὸ τετράγωνο, που ἔχει τέσσερους πόδες και τὸ μισὸ ἀπὸ τετράγωνο με ἑμβαδὸν δεκάξῃ πόδες. Ἐστε τὸ τετράγωνο με τοὺς ὅχι πόδες ἴα πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ πλευρὰ μεγαλύτερη ἀπὸ δύο και μικρότερη ἀπὸ τέσσερες πόδες. Μήπως ἀπὸ πλευρὰ με τρεῖς πόδες; Ναι ἀπαντᾷ ὁ δούλος. Σωκράτης. 3×3 μᾶς δίνουν ἑμβαδὸν 9, ἐνῶ τὸ δικὸ μας τὸ διπλάσιο τετράγωνο πρέπει νᾶχῃ ἑμβαδὸν ὅχι πόδες. Ἐστερα ἀπ' αὐτὴν τῆ δεύτερη ἀποτυχία, ἔφθασε ἡ στιγμῆ ἡ τυπικῆ στῆ διαλεκτικῆ συζήτηση νὰ ὁμολογήσῃ ὁ συζητητής, ὅτι δὲν ξέρει ἐνῶ πρὶν ἀπαντοῦσε με θάρρος. Αὐτὲς οἱ ἀποτυχίες ἔχουν, λέει ὁ Σωκράτης, αὐτὸ τὸ θετικὸ ἀποτέλεσμα κάνουν γνωστῆ στὸ συζητητῆ τὴν